

MIKLOSICHIANA BICENTENNALIA

ЗБОРНИК У ЧАСТ ДВЕСТОТЕ ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА
ФРАНЦА МИКЛОШИЧА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SPECIAL EDITIONS

Book DCLXXIV

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 58

OLD CHURCH SLAVONIC COMMITTEE

MIKLOSICHIANA
BICENTENNIALIA

FESTSCHRIFT FOR THE 200TH ANNIVERSARY
OF FRANZ MIKLOSICH'S BIRTH

Accepted at the IX meeting of the Department of Language and Literature of October 22, 2013, on the basis of reviews presented by Aleksandar Loma, full member of the Academy, and Jasmina Grković-Major, corresponding member of the Academy

Editors

corresponding member of the Academy
JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR

full member of the Academy
ALEKSANDAR LOMA

BELGRADE
2013

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књига DCLXXIV

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 58

СТАРΟΣЛОВЕНСКИ ОДБОР

MIKLOSICHIANA
VICENTENNALIA

ЗБОРНИК У ЧАСТ ДВЕСТОТЕ ГОДИШЊИЦЕ
РОЂЕЊА ФРАНЦА МИКЛОШИЧА

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности од 22. октобра 2013.
године на основу реферата академика Александра Ломе и дописног члана
Јасмине Грковић-Мејџор

Уредници

дописни члан

ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР

академик

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД

2013

Издаје
Српска академија наука и уметности

Припрема за штампу
Владимир Вајић
ГРАФИТ

Тираж 350 примерака

Штампа
Службени гласник

© Српска академија наука и уметности 2013

САДРЖАЈ

I. ПАЛЕОСЛАВИСТИКА

Radoslav Večerka: Poznámky k sociálním a technickým okolnostem latinismů v cyrilometodějské staroslověnině	9
Ана Кречмер: О важности издавања црквенословенских споменика из завршног периода Православне Славије	17
Jürgen Fuchsbauer: The <i>Dioptra</i> as a Source of Miklosich's <i>Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum</i>	33

II. СЛОВЕНСКА ЕТИМОЛОГИЈА И ОНОМАСТИКА

Georg Holzer: Urslavische Wortlautungen	65
Полна Јанышкова: Etymologické výklady Frana Miklošiče ve světle <i>Etymologického slovníku jazyka staroslověnského</i>	89
Марта Бјелетић: Словенски месецослов (од Миклошича до Спича)	99
Жанна Ж. Варбот: Об етимологии слав. <i>ozd / ozda, ozditi</i>	129
Любовь В. Куркина: К етимологии слав. <i>*sytъ</i> (в развитие идей Ф. Миклошича)	135
Claire Le Feuvre: On Russian <i>devjanósto</i> '90', <i>dva devjanósta</i> 'twice 90' once again: numeral morphology and typology	145
Елена Л. Березович: Этимологические маргиналии к полевым записям (Костромское Поветлужье)	167
Александар Лома: Старосрпска топономастичка грађа у Миклошичеву нацрту словенске ономастике	185

III. ТВОРБА

Светлана М. Толстая: Семантика праславянских глаголов с префиксом <i>*otъ</i>	229
Metka Furlan: Miklošičev adjektivizirajoči "suffix њ": da ali ne	247
Вадим Крысько: Пънати и тънати	265

IV. СИНТАКСА

Catherine Mary MacRobert: The problem of the negated imperative in Old Church Slavonic	277
Јасмина Грковић-Мејџор: Поводом Миклошичеве студије о реченицама без субјекта	293
Слободан Павловић: Миклошичев теоријско-методолошки приступ синтакси словенског падежа	311

V. БАЛКАНОЛОГИЈА, КОНТАКТИ МЕЂУ ЈЕЗИЦИМА

Андрей Н. Соболев: Миклошичева хипотеза језиковог субстрата и современна балканистика (заметка о <i>нестинартве</i>) . .	337
Јасна Влајић-Поповић: Миклошич и позајмљенице – о грецизмима	343
Снежана Петровић: О Миклошичевим <i>Турцизмима у језицима источне и југоисточне Европе</i> и српском лексичком материјалу у њима	369
Alexander Kuperdyayev, Björn Hansen: Neue Perspektiven zu den türkischen Elementen in den südosteuropäischen Sprachen. Aktuelle Turzismen des Makedonischen im Lichte von Entlehnungsskalen	381
Ilona Rajsli: The role and position of Franz Miklosich in the history of research on loanwords in Hungarian	407
Xhelal Ylli: Franz Miklosich und die albanische Sprache	425
Биљана Сикимић: Франц Миклошич и ромологија	435

VI. КУЛТУРНА ИСТОРИЈА

Марија Клеут: Франц Миклошич у <i>Лейхойису Мајице српске</i> .	457
Лука Бренеселовић: Миклошич и крвна освета код Словена . .	469

Марта Бјелетић

СЛОВЕНСКИ МЕСЕЦОСЛОВ (ОД МИКЛОШИЧА ДО СПИЧА)*

У раду се даје преглед литературе посвећене словенским називима месеци, почев од Миклошичеве студије *Die slavischen Monatsnamen* (1867) па до данас. Затим се анализирају 23 назива за месеце забележена у говору Спича (етимологија, фонетске и морфолошке карактеристике, творба). Разматра се њихова хронолошка раслојеност, како међу домаћим речима (прасловенски, општесловенски и називи везани за хришћанство), тако и међу позајмљеницама (далмато-романски реликти, латинизми, италијанизми). Систем спичких назива месеци пореди се са називима у хрватском, украјинском и пољском књижевном језику и ставља у контекст сличних „комбинованих“ система, карактеристичних нпр. за мрковићки говор и неке чакавске и македонске говоре. На основу спроведене анализе закључује се да спички говор чува неколико (пра)словенских лексичких архаизама: *љуџи*, *брезан*, *црвац*, *вријесан* и *џаздерник*.

Кључне речи: словенски језици, српски језик, дијалекатска лексика, називи месеци, архаизми, етимологија, хронологија, Спич, Миклошич.

0. Пре скоро једног и по века појавила се расправа Ф. Миклошича *Die slavischen Monatsnamen* (МикЛОСИЧ 1867), у којој је изложено и протумачено близу 100 назива којима се у разним словенским језицима номинују месеци. Миклошич је у уводу нагласио да се његова тумачења у многоме разликују од дотадашњих (која се детаљно цитирају), те да су поткрепљена паралелама из сродних и несродних језика. Све прикупљене називе аутор је поделио у осам група: I. називи везани за биљни свет (*bobъ*, *brѣza*, *cvѣтъ*, *klasъ*, *lipa*, *listъ*, *trava*, *vrѣsъ* итд.); II. називи везани за животињски свет (*črvъ*, *izokъ*, *koza*, *rjuti*, *vľъkъ* итд.); III. називи везани за природне појаве (*gruda*, *jarъ*, *jesenъ*, *ledъ*, *ljutъ*, *ľgati*, *pazderъ*, *prosijati*, *studъ*, *suhъ*, *zima*, *žarъ* итд.); IV. називи везани за пољопривредне радове (*kola*, *kositi*, *mlatiti*, *sѣjati*, *srъpъ*, *vino*, *žѣti* итд.);

* Овај прилог је резултат рада на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Еџимолошког речника српског језика*“ (178007) који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Најсрдачније се захваљујем колегама Мариоли Јакубович, Илони Јанишковој, Лубору Кралику, Метки Фурлан, Силву Торкару, Ксенији Пјанковој и Орсату Лигорију који су ми помогли у прикупљању литературе за овај рад.

V. називи везани за црквене празнике и обичаје (*Božišть, mьša, rusaliја, svadьba, Elias, Petrus* итд.); VI. називи везани за календарски редослед месеци; VII. позајмлјени називи (*aprilis, maius, martius*); VIII. нејасни називи (*rogь, velij, hudь, lěto, maren*). Расправа је пропраћена индексом речи који садржи 240 јединица.¹

0.1. Интересовање за проблематику назива месеци, покренуто после Миклошичевог огледа, резултирало је бројним радовима који су се у међувремену појавили у свим словенским срединама.² По својој тематици они би се грубо могли поделити у две групе: радови који се баве општесловенским односно прасловенским називима месеци (ВЈЛКИНА 1972; ШАУР 1973; ŠAUR 2002) и радови посвећени називима месеци у појединачним словенским језицима и дијалектима. Међу потоњима посебно место заузима исцрпна монографија Т. Холињске-Баранове о украјинским називима месеци на општесловенском плану, која је, поред Миклошичеве студије, најцитиранији извор у одговарајућим одредницама савремених етимолошких речника (НОЉЊСКА-ВАРАНОВА 1969).³ Бугарским народним називима месеци посвећена је студија Ј. Заимова, у којој је изложен обиман дијалекатски материјал, те стога представља драгоцен извор за проучавање назива месеци у осталим словенским језицима (ЗАИМОВ 1954).⁴ О словенским називима месеци у македонском језику детаљно реферише рад В. И. Илића (Илић 1969).⁵ Прилог Ј. Ста-

¹ Треба ипак напоменути да Миклошичева студија није прва такве врсте. Скоро две деценије пре њега сличног подухвата латио се Ј. К. Ербен у раду *Jména měsíci slovanská vůbec a česká zvláště* (ERBEN 1849). Полазећи од чешког материјала (који излаже почев од првог пролећног месеца, марта), аутор наводи и тумачи обиље назива из осталих словенских, али и несловенских језика. Рад је снабдевен табелом која садржи називе месеци у већини словенских језика, као и сродне балтске и германске називе. За време у коме је настала, ова студија представља значајан извор из којег је црпао и сам Миклошич, иако се, природно, није могао сложити са свим Ербеновим тумачењима.

² Тако се, на пример, већ годину дана након Миклошичеве студије, Ф. Левстик позабавио јужнословенским аспектом проблема са освртом на стање у словеначком језику (*Novica* 1868, 1–18), иако се његови етимолошки коментари одликују „превеликом слободом у поређењу и извођењу” (ЈАГИЋ 1868: 226).

³ Ауторка анализира 86 назива посведочених у старом и савременом књижевном језику и дијалектима (са упоредним словенским и несловенским материјалом), дајући етимологију сваког назива, аргументовану не само лингвистички (фонетски и творбено), него и чињеницама из историје материјалне и духовне културе Словена. Такође анализира творбену структуру назива на *-ень* и *-ец* и приказује развој номенклатуре месеци у украјинском књижевном језику.

⁴ Аутор излаже народне називе месеци почев од јануара (синониме класификује према Миклошичевој подели) дајући њихову етимологију, историјске потврде и ареал.

⁵ Аутор констатује да имена месеци и у македонском језику одражавају културно-историјски дуалитет, будући да стање у савременим дијалектима и подац из

беја прати историјат формирања словеначког система назива месеци, почев од првог записа народних назива из 1466. године па до његовог данашњег облика (СТАВЕЛ 1966; верзија на немачком: СТАВЕЛ 1971).⁶ Свеукупно народно називље месеци у руском језику предмет је проучавања рада Л. В. Станинове (СТАНИНОВА 2007).⁷ Семантичку и творбену анализу назива месеци у пољским дијалектима извршила је Т. Голембјовска (ГОЛЕЊИОВСКА 1965).⁸ Старопољским називима месеци посвећен је прилог М. Борејшо (БОРЕЈШО 1991).⁹ Кашупским називима месеци бави се рад А. Слупски (СЛУПСКИ 1997).¹⁰ К. Палкович покушава да установи да ли су и у словачком језику постојали народни називи месеци (РАЛКОВИЧ 1974).¹¹

писаних споменика јасно упућују на паралелан живот словенских и латинско-грчких речи, све док у стандардном језику дефинитивно није усвојен општеевропски модел (1945. године).

⁶ У раду се набрајају и аутори који су се бавили овом проблематиком (посебно се наглашава Миклошичев рад), а даје се и свеобухватна анализа домаћих назива (први помен, варијанте, ареална распрострањеност, етимологија, место у календару). Овде треба поменути и популарно писан прилог Ј. Кебера, у којем су побројани сви познати словеначки народни називи месеци (КЕБЕР 1994).

⁷ Ауторка разматра семантику, структуру и етимологију назива (укупно 252 лексичке јединице), као и улогу дате тематске групе речи у формирању словенске језичке слике света. У раду су по први пут свестрано истражени и описани називи месеци који су функционисали у разним периодима развоја руског језика.

⁸ Ауторка је поделила народне називе месеци на оне који се поклапају са књижевним називима и на оне који се од њих разликују. Потоњој групи припадају ретки називи забележени у периферним областима који су значењски прозирни, немају увек јасну творбену основу, у поређењу са књижевним називима знатно су богатији и семантички и творбено, али полако нестају из језика.

⁹ Ауторка је сакупила и систематизовала 55 стпољ. назива коришћених за означавање 12 месеци (први записи потичу из XIV века). Чињеница да је за један десигнат коришћено неколико синонима, а и да се један назив могао односити на неколико десигната сведочи о непостојању уједначености у пољској номенклатури месеци која се постепено, у току неколико векова, стабилизвала. Према пореклу издвојила је: домаће називе, стране називе (бохемизми, германизми, латинизми) и називе нејасне или несигурне етимологије и анализира тврбну структуру и семантичку мотивацију домаћих назива.

¹⁰ Ауторка систематизује називе према њиховој мотивацији (време и природне појаве, делови године, земљорадња, сировине и њихови извори, нпр. *červc, lipc, modovnik*, свеци и њихови празници, ретке мотивације, латински називи), даје њихову етимологију, објашњава творбу назива (између осталих и неологизама на *-an*), описује значај извора које је користила.

¹¹ Аутор закључује да су и у старом словачком језику постојали домаћи називи месеци од којих су неки били заједнички са чешким, а неки са пољским, украјинским и јужнословенским називима; можда су постојали и типично словачки називи, од којих се сачувао само један (*seven*). Штуровци су, дакле, имали могућност да црпу из домаћих извора (тј. из назива који су се још почетком XIX века користили у словачким дијалектима), чиме није искључена могућност вештачког стварања назива.

0.2. Један број радова посвећен је ужим, конкретним питањима везаним за ову проблематику. В. Шаур у оквиру чешких назива месеци издваја прасловенски слој, као и нове називе, чију мотивацију објашњава (ŠAUR 2005). Ј. Гвоздановић појашњава спорне етимологије појединих чешких назива месеци (GVOZDANOVIĆ 2005). Анализирајући рукопис из Шкофје Локе из 1466. године, Н. Михаилов даје транскрипцију и коментар словеначких лексема које уједно представљају први запис словеначких назива месеци; њихову историјско-лексиколошку анализу преузима од Стабеја, а за етимологију цитира и Миклошича (МИХАИЛОВ 1998, 1999). Ф. Грегор коментарише списак словачких назива месеци записан на маргинама једног календара из 1597. године, који представља драгоцен податак за проучавање развоја ове лексичке групе у словачком. Анализирајући појединачне називе аутор закључује да половину чине калкови из мађарског (GREGOR 1989). На основу материјала сакупљеног из основних речника и неколико десетина годишта различитих словачких календара од краја XVIII до почетка XX века, М. Мајтан показује да су се поред латинских назива паралелно наводили и чешки, понекад означавани и као чешкословачки (јер је чешки дуго времена имао функцију књижевног језика). Покушаји да се уведу словачки називи нису успели, те је данас немогуће установити који су од њих били у живој употреби (MALTÁN 1970). Е. Черњаковска презентује кашупске називе месеци у речницима К. Ц. Мронговија (CZERNIAKOWSKA 1987). Е. Узунова проучава називе месеци у бугарској писменој традицији (УЗУНОВА 1996), а М. Китанова називе за децембар и јануар у бугарским говорима (КИТАНОВА 1995). А. Обрембска-Јаблоњска анализира два старопољска назива који представљају „ефемерне бохемизме”, као и три украјинизма посведочена у једном пољско-руском речнику из XVIII века (OBRĘBSKA-JABŁOŃSKA 1960).

0.3. Што се тиче стања проучености ове лексичке групе у српском и хрватском (раније српскохрватском) језику, морамо констатовати да – поред не малог броја прилога посвећених домаћим називима месеци – још увек нема комплетне, целовите обраде ове теме. Први се њоме позабавио Т. Маретић говорећи о увођењу народних назива у општу употребу и набрајајући дела различитих писаца XVII, XVIII и XIX века из Босне, Далмације и Славоније, у којима се помињу ти називи. Он закључује да имена месеци потичу из прасловенског доба, али да нису била обична и позната „већ су се чувала само традицијом, а не живом порабом, и то можда не толико у простом народу, колико међу поповима и

фратрима и другим писменим људма” (MARETIĆ 1897)¹². Ф. Спахо пише о народним називима месеци у турским календарима из XVII века (SPANO 1930)¹³. М. Страшек набраја стране називе месеци забележене у старим исправама, констатујући да у исправама из крајева где је био већи утицај латинског језика за имена месеци служе латинске речи, док су у исправама из Хрватског приморја и Далмације имена месеци добила облик према италијанском језику. У већини ћирилских исправа види се утицај грчког и црквенословенског језика (STRAŠEK 1931). Т. Матић се супротставља настојањима државне власти да замени народне називе месеци латинским, сматрајући да би било штета „да та стара баштина хрватскога језика пропадне” (MATIĆ 1938–1939). А. Наметак даје кратак преглед писаних извора са територије Босне и Херцеговине, од XVII века до после Другог светског рата (турски календари, путописи, службени листови, листови за политику, економију, књижевност, забаву, новине, часописи, календари и алманаси) у којима се појављују народни називи месеци (NAMETAК 1962–1963). А. Секулић се у кратком прилогу залаже за очување домаћих назива месеци (SEKULIĆ 1962–1963). Г. Јовановић разматра народне називе месеци код Срба, почев од потврда из српских јеванђеља XIII–XIV века. Називе разврстава према мотивацији тумачећи уједно њихову етимологију (ЈОВАНОВИЋ 1988).¹⁴ С. Бабић се бави пореклом хрватских назива месеци, посебно називима *ћросинац* и *вељача* (BAVIĆ 1990).¹⁵ Својеврсну синтезу представља прилог Б. Попјолек о домаћим називима месеци у хрватском и српском језику. Ауторка је засебно представила ситуацију у ова два језика, тематски систематизовала све прикупљене називе и дала етимологију оних који су карактеристични за разматрани ареал (POPOLEK 1999).

Изложени преглед радова (који не претендује на исцрпност) показује да интересовање за ову тему не јењава. Доказ за то је и прилог који следи.

¹² Други Маретићев рад (в. MARETIĆ 1919) није ми био доступан.

¹³ О осталим његовим прилозима в. NAMETAК 1962–1963: 84, нап. 3.

¹⁴ Ауторка запажа да Вук нема (јер нису постојали у народном говору): *ћруден* „новембар”, *сухи* „март”, *брзок* „април”, *изок* „јуни”, *црвени* „јули”, *зарев* „август”, али да је необично што ових словенских назива месеци нема ни код Даничића. Он бележи једино *травњак*, за који мисли да је „април”, али напомиње да није сигуран (у месецословима то је „мај”) (ЈОВАНОВИЋ 1988: 183).

¹⁵ Уп. и прилог А. Бохенек о називима зимских месеци у хрватском и пољском књижевном језику, где се, између осталог, излажу тумачења назива *ћросинац*, *сијечан* и *вељача* (BOŠENEK 2012).

*

1. Недавно се на страницама *Српскоџ дијалектолошкоџ зборника* појавила расправа о говору Спича, дело необичне судбине и неуобичајене садржине (Поповић – Петровић 2009). Поглавље „Из лексике” (стр. 91–165) обухвата занимљив речник који, између осталог, садржи чак 23 назива за месеце: I *јанува^ор*, *колед^ар*, *сеч^ен*; II *ф^ембру(в)а^ор*, *љу^ии*; III *ма^ра^еч*, *бр^еза^ен*; IV *а^йр^ио*, *цв^ей^ни*; V *ш^рава^н*; VI *и^еш^ров*, *ц^рв^ац*; VII *ил^ин*, *ли^иа^ен*; VIII *џос^ио^ђи^н*, *с^ри^ае^н*; IX *се^иџембар*, *џ^руда^ен*, *вр^ијеса^ен*; X *ок^иџмбар*, *и^азд^ер^ни^к*; XI *ли^ст^ио^йа^од*; XII *си^уд^ен*.¹⁶ Ова упечатљива лексичка група привукла је пажњу већ и самог приређивача рукописа, те је на њу указано у поглављу „Белешке о говору Спича” (ор. cit. 44).

Велику већину чине домаћи, словенски називи, док је свега шест назива страног порекла. Овде ћемо их представити азбучним редом, наводећи уз сваки назив његове српско-хрватске и словенске паралеле, етимологију, мотивацију и евентуално коментар.

1.1. ДОМАЋИ НАЗИВИ

1.1.1. *бр^еза^ен* „март”

Српско-хрватске паралеле: *брезен*, *бресен*, *брезањ* (Јанковић 1951: 163); РСА, РЈА, Скок немају.

Словенске паралеле: стсл. *врѣзьнѣ*, буг. *брѣзен*, слн. *brézen*, чеш. *březen*, са меким наставком: стпољ. *brzezień*, рус. заст. *берѣзень*, укр. *бѣрезень*.

Етимологија: псл. придев **berзьнѣ* (< **berza* „бреза”), супстантивизован помоћу суфикса *-јѣ* (Миклосич 1867: 2–3; HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 34–35; ШАУР 1973: 95; SP 1: 214;¹⁷ ЭССЯ 1: 209;¹⁸ ESJS 79–80).

Мотивација: „месец бреза”, тј. „месец када бреза даје сок” (HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 34).

1.1.2. *вр^ијеса^ен*, *-сна* „септембар”¹⁹

¹⁶ Исти називи наводе се и у монографији о Спичу (Новаковић 1997: 26–27), само што је ту *џруден* назив за децембар.

¹⁷ Аутори сматрају да придев **berзьнѣ* може бити поименичен и без тог суфикса (SP 1: 213, 214).

¹⁸ Аутори сматрају да словенска апелативна лексика не познаје придев **berзьнѣ* који је, ипак, посведочен у топонимији (ор. cit. 208–209 s.v. **berзьно*), и зато дају опрезну етимологију назива месеца.

¹⁹ Уп. из истог извора *вр^ијес* т. „ниски и густе зимзелени жбун”, *вр^ес^ина* f. „грана приморског жбуна, врес”, *вр^ес^ине* pl. „шумарак, макије вреса”.

Српско-хрватске паралеле: *вресен* „id.” Саво Мркаљ у „Предисловију” уз „Сало дебелога јера” из 1810. године (ЈОВАНОВИЋ 1988: 187), *вресен* (*бресењ*) (ЈАНКОВИЋ 1951: 163), *вресен* само код Стулића (RJA); РСА, Скок немају.

Словенске паралеле: стсл. *врѣсънь*, чеш. заст. *vřesen*, пољ. *wrzesień*, струс. *врѣсень*, укр. *вѣресень*, блр. *верáсень*.

Етимологија: или од псл. **versъny* (< **versъ* „врес”) (ШАУР 1973: 96–97) или пољска позајмљеница у осталим језицима (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 59–61; BORYŚ 712).

Мотивација: „месец када цвета врес (који је значајан за пчеларе)” (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 60).

Коментар: Холињска-Баранова сматра да је аргумент за пољско порекло речи – одсуство словенских паралела код Миклошича (MIKLOSICH 1867: 6) и њена слаба посведоченост у словенским језицима (MOSZYŃSKI 1967: 144). Мошињски ипак помиње да се реч јавља и у српско-хрватском, што она оповргава (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 59). Пример из Спича потврђује да је Мошињски у праву.²⁰

1.1.3. *ḡosīoḡin* „август”

Српско-хрватске паралеле: *ḡosīoḡдинџийāk*, *ḡosīoḡдичњаāk*, *ḡosīoḡјинџийāk*, *ḡosīoḡјиџийāk* „август” (РСА; RJA), *ḡosīoḡјински*, *великоḡosīoḡјински*, *око Велике Госіе* „август”, *малоḡosīoḡјински месец*, *око Мале Госіе* „септембар” (ЈАНКОВИЋ 1951: 163; ЈОВАНОВИЋ 1988: 190).

Словенске паралеле: слн. дијал. *gospóјnik* „август” (КЕБЕР 1994: 40).

Етимологија: супстантивизовани присвојни придев *Гḡosīoḡин* „Богородичин”.

Мотивација: према празнику Велика Госпојина који пада 15 / 28. августа (ЈОВАНОВИЋ 1988: 190), в. MIKLOSICH 1867: 22.

Коментар: Спич је од давнина славио *Боḡородицу*, а тако је и данас – славе је и православни и католици, свако по свом календару (НОВАКОВИЋ 1997: 18).²¹

²⁰ Напомињемо да врес у Спичу цвета у пролеће, а не у јесен (НОВАКОВИЋ 1997: 26).

²¹ Средишње култно место у Спичу била је бенедиктинска опатија Св. Марије Ратачке, којој је почетком XIV века повељу издао краљ Милутин. Додуше раније, 1247. године, као патрон те цркве помиње се Арханђео Михаило, али гласовни лик топонима *Суḡоморе* < *Sancta Maria* указује на знатно дубљу старину Богородичиног култа у том крају, који се по њему и прозвао *Сйич* < лат. *hospitium*; италијанско име Сутомора је *Santa Maria degli Ospizi*. Уп. Скок 2: 575 s.v. *ošpitan*, 3: 365 s.v. *Sut-*.

1.1.4. *ѝрӯдаѝн*, -дна „септембар”

Српско-хрватске паралеле: *ѝрӯден* „децембар” (РСА), *ѝрудан* (РЈА), *ѝруден* „септембар”, „новембар” (ЈАНКОВИЋ 1951: 164), српсл. *гроӯдѝнѝ*, *гроӯденѝ* „новембар” (ЈОВАНОВИЋ 1988: 182).

Словенске паралеле: стсл. *гроӯдѝнѝ*, буг. заст. *грӯден*, слн. *grūden*, стчеш. *hruden*, са меким наставком: пол. *grudzień*, слч. *hrudeń* „септембар”, рус. заст., укр. *грӯденѝ*, блр. *грӯдзень* (обично је то назив за 10, 11. или 12. месец, в. MOSZYŃSKI 1967: 146).

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **grudьнѝ* (< **gruda* „груда”), према коме је секундарно образована мека варијанта са суфиксом *-ѝ*, као код осталих назива месеци; ова етимологија је опште-прихваћена (MIKLOSICH 1867: 13; HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 70–72; ШАУР 1973: 98; СКОК 1: 626–627 s.v. *gruda*; ЭССЯ 7: 153–154 s.v. **grudьнѝ(ѝ)* I; SP 8: 251–252 s.v. *grudьнѝ 2*; ESJS 207).

Мотивација: „месец груди” тј. „месец када су путеви смрзнати, прекривени грудима” (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 72).

Коментар: у Спичу је то назив за септембар, као и слч. *hrudeń*. У старом чешком календару *hruden* је био тринаести месец који се сваке друге или треће године додавао зимским месецима, понекад и септембру; тиме се може објаснити и слч. заст. *hrudeń* „септембар” као „месец када се након жетве поље припрема за сетву, разбијају се грудве” (ESJS 207).

1.1.5. *илѝн* „јул; то је заправо август, а зове се по Илиндану, односно по Св. Илији”²²

Српско-хрватске паралеле: *илѝнсѝак*, *илѝнѝѝак*, *илѝнѝѝѝак* „месец у који пада Илиндан, јул”: Илинштак зори а господинштак бере НПОсл (РСА; РЈА), *илѝнски*, *свѝѝоилнски*, *илѝнѝѝѝак* (*илѝѝѝѝѝак*, *илѝѝѝѝѝѝак*) (ЈАНКОВИЋ 1951: 163).

Словенске паралеле: буг. *илѝенски*, *илѝнски*, *илѝнскија*, *илѝевски мѝсец* (ЗАИМОВ 1954: 128–129), укр. *илѝвий* (*мѝсяцѝ*), *илѝовицѝ* „јул; август”, полес. *св. Или* „јул” (СД 3: 238).

Етимологија: супстантивизовани присвојни придев *Илѝѝин*.

Мотивација: по празнику св. Илије који пада 20. јула по старом календару (ЈОВАНОВИЋ 1988: 190), в. MIKLOSICH 1867: 25.

1.1.6. *колѝдаѝр* „јануар”

Српско-хрватске паралеле: *колѝдар*, -ара „дванаести, последњи месец у години, децембар”: Раније је у Мрковићима постојао обичај, да се

²² Често се *-ѝѝ-* сажима у *ѝ*: *Илѝн* (РЈА). Уп. из истог извора *Илѝндѝѝн*, -а /-адне „Свети Илија (2. август)”.

у коледару (децембру) удружи по неколико момчади ... па ... зареде од куће до куће, пјевајући разне пјесме Црногорско приморје и Крајина, Децембар [је] ... божићни месец или коледар Бољевац (РСА), *коледар* (Јанковић 1951: 164); РЈА нема.

Словенске паралеле: мак. *коледарски месец* „децембар” (Илић 1969: 236), слн. дијал. *kolédnjak* „id.” (КЕВЕР 1994: 40), буг. дијал. *кòлада* „id.” (само код Бугара муслимана) (ЗАИМОВ 1954: 140, 141), полес. *коляды* „јануар” (СД 3: 238).

Етимологија: *nomen agentis* од *коледа* (< псл. **kolęda*), образован помоћу суфикса *-ap* (< псл. **-arь* < лат. *-arius*) (уп. СКОК 2: 124 s.v. *kolęda*; о суфиксу в. SP 2: 21–23).

Мотивација: псл. реч **kolęda* (< лат. *calendae* pl. „први дан у месецу”) чува трагове предхришћанског паганског значења „обред везан за почетак године” и тек се секундарно везује за празновање Божића (ЭССЯ 10: 134–135). „Многи наши божићни обичаји упућују на култ Сунца. У то време, уместо старог бога којим се завршава година, рађа се нови, млади бог Сунце којим година започиње. Једна од коледарских песама могла би говорити у прилог тврдњи о соларном култу: Да окупам, коледо! / Малог бога, коледо! / И Божића, коледо! / Божић виче из воде: / „Пренес’ те ме преко воде!”” (ЈОВАНОВИЋ 1988: 189).²³

1.1.7. *лиџаџь*, *лиџања* „јул”

Српско-хрватске паралеле: *лиџањ* (*лиџањ*) „шести месец у години, јун”: Липањ (зуњ = јун) угодни је мисец, липи се сваки сок и језгра у симену и воћки Пољица (РСА)²⁴, *лиџањ* (*љейањ*) „јун”, *леџец* (*лиџец*) [?] „јул” (ЈАНКОВИЋ 1951: 163).

Словенске паралеле: слн. дијал. *lipan*, слч. заст. и дијал. *lipей*, чеш. *lipen*, стпољ. *lipieň*, пољ. заст. и дијал. *lipień*, укр. *ліпень*, блр. *ліпень*.

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **lipъть* (< **lipa* „липа”), мека варијанта са суфиксом *-jь* (МИКЛОСИЧ 1867: 3–4; HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 51–52; ШАУР 1973: 96; СКОК 2: 305 s.v. *lipa*; ЭССЯ 15: 136).

²³ Трагове соларног култа, према неким тумачењима, налазимо и у називима *коложеџ* „јануар” и *коловоз* „август”. Први одражава обичај, широко распрострањен по словенском свету, да се Сунчево рођење прославља паљењем обруча (*коло*) омотаног сламом, што је требало да симболише Сунчев круг. Точкови омотани сламом пале се и котрљају низбрдо и о Ивањдану, „кад је Сунчева моћ најјача” а онда почиње да слаби, одатле назив *коловоз* (детално в. Јанковић 1951: 67–68; Јовановић 1988: 187–189). О мак. *коложеџ* и с-х. *коловоз* в. и Заимов 1954: 109–112. За *коловоз* в. и МИКЛОСИЧ 1867: 18; ЭССЯ 10: 149–150 (без објашњења назива месеца).

²⁴ Пример народне етимологије.

Мотивација: „месец када цвета липа (што је важно за пчеларе)” (HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 52).

1.1.8. *лїсїоїад* „новембар”

Српско-хрватске паралеле: *лїсїоїад* „десети месец у години, октобар” (РСА; РЈА)²⁵, *лїсїоїад* „id.” Височка нахија (ЈОВАНОВИЋ 1988: 187), *лїсїоїад* „октобар”, „новембар” (ЈАНКОВИЋ 1951: 164), српсл. лїстопадъ „октобар” (ЈОВАНОВИЋ 1988: 182).

Словенске паралеле: стсл. лїстопадъ, мак. *лїсїоїад*, буг. *лїстонад*, слн. *listopad*, чеш., слч. заст., пољ. *listopad*, рус. дијал., укр., блр. *лїстонад*.

Етимологија: псл. сложеница **listopadъ* < **listъ* и **padъ* (nomen actionis од **pasti*, *padъ*) (MIKLOSICH 1867: 4; HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 68–70; SKOK 2: 307 s.v. *list*¹, 2: 615–616 s.v. *pàsti*²; ЭССЯ 15: 145; ESJS 425–426).

Мотивација: „месец у коме опада лишће”. Првобитно је реч **listopadъ* означавала цео период када са дрвећа опада лишће, уп. с.-х. *лїсїоїад* „време када опада лишће; опадање лишћа” (РСА).²⁶

1.1.9. *љуїїї*, -*џа* „фебруар”

Српско-хрватске паралеле: *љуїїїј* арх. нар. „месец фебруар, вељача” (ЈАНКОВИЋ 1951: 163; РСА); РЈА, СКОК немају.

Словенске паралеле: пољ. *luty*, рус. дијал. *лїотый*, укр. *лїотий*, блр. *лїоты*.

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **l’utъ(jъ)* (MIKLOSICH 1867: 14; HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 29–30; ШАУР 1973: 99; ЭССЯ 15: 231–236; ESJS 433–434).²⁷

Мотивација: „месец када је веома хладно време”, уп. пољ. заст. *luty czas* „хладно зимско време” (ESJS 433), с.-х. *љуїїа зима*, *љуїї мраз*.

Коментар: Индикативна је слаба распрострањеност овог назива у словенским језицима (Ербен наводи српску потврду, али без извора). Због тога Мошињски не смешта овај назив у круг најстаријих словенских назива (HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 29). Потврда из Спича (ако је у питању архаизам) могла би да измени тај став.

²⁵ Такође *лїсїоїад* „ветар који дува месеца октобра” Ужице (РСА), уп. рус. *паздерник* „ветар” (в. нап. 30).

²⁶ Има и мишљења да овај назив није везан за посматрање природних појава, већ за сеоске послове, јер је то време када се скупља лишће за простирку стоци, за облагање, затискивање зидова колиба, чак и за исхрану стоке током зиме (дакле, мотивисан је практичним разлозима) (SIGAŁOW – ŁESIÓW 1970: 96), уп. *лїсїоїад* „јесење опало лишће; гомила, слој таквог лишћа” (РСА).

²⁷ Псл. придев нема јасну крајњу етимологију, уп. ESJS l.c.; в. и СКОК 2: 340–341 (прихвата ЭССЯ l.c.); ПЕТЛЕВА 1981.

1.1.10. *īazdĕrnik* „октобар”

Српско-хрватске паралеле: *īazdĕrnik* неуоб. „назив за октобар”: Емил Чакра у Словенији посрбљавао је календар: јануар је сечен, фебруар – љути ... октобар – паздерник Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевности*, Београд 1906, 218 (РСА, у штампима), *īazdĕrnik* „октобар”, „новембар” (Јанковић 1951: 164); RJA,²⁸ Скок немају.

Словенске паралеле: пољ. *październik*, рус. заст. *паздерник*, укр. дијал. *паздѐрник*, *паздѐрник*, блр. *паздзѐрник*, *паздѐрник*.

Етимологија: пољска позајмљеница – образована од придева *październy* „који је у вези са поздером” (< *paź-der-ьнь*),²⁹ супстантивизованог помоћу суфикса *-икъ* – у (источно)словенским језицима (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 64–68; ШАУР 1973: 97; ЕСУМ 4: 254; в. и MIKLOSICH 1867: 14–15³⁰).

Мотивација: „месец поздера (који настаје обрадом лана и конопље)” (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 67).

Коментар: Мошињски (можда за Ербеном) помиње и српско-хрватску континуанту овог назива, за коју Холињска-Баранова не налази потврду у RJA (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 66). Спичка потврда, као и у случају назива *вријесан*, доказује да је Мошињски у праву, али она уједно проблематизује тумачење да се ради о изворно пољском називу месеца који је преузет у украјински и белоруски (ор. cit. 68). Друга је ствар што се у Спичу нису гајили лан и конопља, већ првенствено *жука* „брнистра, приморски жбун са жутиим цветовима”, уп. и *жукова љређа* „влакна добијена прерадом и трљењем жуке, брнистре, за ткање грубог платна” (Поповић – Петровић 2009: 105).³¹

²⁸ Облик са *-a- īazder* „поздер” само у Јамбрешићевом речнику.

²⁹ Префикс **paź-* се јавља само у две именице: **paźderъ* (**paźderъje*) „оно што остаје након млађења лана, конопље, поздер” и **paźnogътъ* „нокат”. То су ране псл. сложенице. Други члан псл. **paźderъ* је вероватно девербална именица **derъ* од **derti*, *dĕrō* : **dĕrati*, *derō* „кидати”. Први члан (обе речи) потиче од ие. **pos* „непосредно уз, после, иза”, које је делимично сачувано у паралелном облику **pozderъ*: слн. *pozder*, с.-х. *īozder*, укр. *поздѐрря*. Дужење *poz-* > *paź-* у сложеницама можда је настало под утицајем чешће опозиције *po(-) : pa-*. Функција *paź-*, *poz-*, који су већ у псл. доба били мртви, изгубила се (BORYS 1975: 66–67). В. и Skok s.vv. *bez¹*, *driĕjen*, *drijĕti* II, *pa⁻²*, *po¹*, *poz-*.

³⁰ О Миклошичевим колебањима у вези са називом овог месеца (због значења рус. *паздерник* „хладан северни ветар”) в. HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 65–66.

³¹ Жука се масовно користила све до почетка XX века. Жуково платно је доста грубо, али у комбинацији са ланом или памуком било је сношљиво. А и сама жукова пређа је имала широку примену у домаћинству. Жука за прераду гајила се по забранима. Зими се закине стабло жуке до саме земље одакле избије читав бокор дугачких гранчица. У јулу месецу се те гране закидају, повезују у ручице и суше док не побеле.

1.1.11. *йеџрџв* „јун”³²

Српско-хрватске паралеле: *Пеџровски мисец* „јун” Врбник на Крку (РЈА); *Пеџров мисец* Љубиша, *йеџровиџџак* „јул” Буковица у Далмацији (Јанковић 1951: 163; Јовановић 1988: 190).

Словенске паралеле: мак. *йеџрускиа* „јул” (СД 3: 239), буг. дијал. *петровски мисец*, *пџтруквен*, *пџтруске* (ЗАИМОВ 1954: 124), полес. *пџтроука* „јун” (СД 3: 238).

Етимологија: супстантивизовани присвојни придев *Пеџров*.

Мотивација: по празнику Петровдан који пада 29. јуна / 12. јула (Јовановић 1988: 190), в. MIKLOSICH 1867: 26.

1.1.12. *срџањ*, *срџња* „август”

Српско-хрватске паралеле: *срџањ* „јул” (РЈА), *срџен* (*срџањ*, *серџен*) „август”, *срџан* (*срџањ*) „јул” (Јанковић 1951: 163).

Словенске паралеле: стцсл. *срџпњ*, буг. *срџпен*, слн. *срџан*, чеш., слч. дијал. *srpen*, пол. *sierpień*, рус. заст., укр., блр. дијал. *сџрпџнь*.

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **сџрпџ* (< **сџрџ* „срп”), мека варијанта са суфиксом -*јџ* (MIKLOSICH 1867: 20–21; HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 56–57; ШАУР 1973: 96; СКОК 3: 322 s.v. *срџ*; ЕСУМ 5: 221).

Мотивација: „месец српа”, тј. „месец жетве” (HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 57).

1.1.13. *сџудџн*, -*џџа* „децембар”

Српско-хрватске паралеле: заст. *сџуден* „новембар”, *сџудџни* „ид.” Вук (РЈА), *сџуден* (*сџудџни*) „новембар”, „децембар” (Јанковић 1951: 164), српсл. *стоуџњ*, *стоуџњин* „децембар” (Јовановић 1988: 182).

Словенске паралеле: стсл. *стоуџњ*, слч. заст. *studeń*, рус. заст. и дијал. *студџњ*, укр. заст. *студџњ*, блр. *студџњ*.

Тада се повезују у снопове (40 руковети) и слажу уз обалу мора која је каменита. На снопове се насложи камење да их вода не однесе. Овако наслагана жука одстоји у морској води око месец дана [*авџусџ*]. Плима и осека, кретање валова утичу да се влакно – кора одели од стабљичице. Оно што нису морска струјања успела да ураде, урадиће жене трљањем ручица о неку глатку плочу, водећи рачуна да се трљањем не покидају влакна. Одвајањем влакана од дрвенасте стабљичице завршен је први део процеса. Руковети се суше неколико дана, па се „смиче” жука, односно влакно. Где је било трлице, влакно се уситњавало и делило од покожице. Ако није било трлице, влакно се „учињало” (дорађивало) ударцима „маљуге” (пратљаче). Влакно се затим гребенало, па прело. Овај други процес је доста сличан намакању (обради) лана или конопље. Само што се ове биљке киселе у слаткој води и поступак је нешто краћи (Новаковић 1997: 147–148).

³² Уп. из истог извора *йеџроџча* f. „јунска смоква”, *йеџрџва* „јунска крушка”, израз *на улаз йеџрова* „почетком јула”.

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **studentъ*,³³ нејасне крајње етимологије (MIKLOSICH 1867: 16; HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 72–73; ШАУР 1973: 98; СКОК 3: 352 s.v. *stûd*; ESJS 895–896).

Мотивација: „хладан (месец)” (ESJS 895).

Коментар: облик се мења по придевској промени.

1.1.14. *сечѣн*, -*бѣа* „јануар”

Српско-хрватске паралеле: *сијечањ* „јануар” Дубровник (RJA), *сечен* (*сечањ*, *сечењ*, *сјечањ*, *сјечен*, *сијечањ*, *сичан*) „id.”, *сечен* (*сечан*, *сечко*, *сечка*), *велики сечко* „февруар”, *мали сечко* „март” (ЈАНКОВИЋ 1951: 163; ЈОВАНОВИЋ 1988: 186), српсл. *сѣтънъ*, *сѣтѣнъ* „февруар” (ЈОВАНОВИЋ 1988: 182).

Словенске паралеле: стсл. *сѣтънъ*, *сѣтѣнъ*, буг. дијал. *сѣчен*, слн. заст. *sečân*, *sečânj*, *séčenj*, *séčen*, слч. заст. и дијал. *sečeň*, стчеш. *sěčen*, стполь. *sieczęń*, струс. *сѣченъ*, укр. *січень*, блр. заст. и дијал. *сѣчень*.

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **sěčъnъ* (< **sěk-ti* „сећи”) (MIKLOSICH 1868: 20; HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 12–15; ШАУР 1973: 98–99; СКОК 3: 248–250 s.v. *sjěci*; ESJS 802; ЕСУМ 5: 258).

Мотивација: „месец кад се секу стабла (ради припреме земљишта за сетву)”, уп. слн. *sěčni mesec* (ESJS I.c.).³⁴

Коментар: облик се мења по придевској промени.

1.1.15. *ѡравањ*, -*вња* „мај”

Српско-хрватске паралеле: *ѡраван* „април; мај; март”, *ѡравањ* „април” (RJA), *ѡравањ* (*ѡравен*), *велики ѡравањ* „мај”, *ѡравањ*, *мали ѡравањ* „април” (ЈАНКОВИЋ 1951: 163; ЈОВАНОВИЋ 1988: 187), српсл. *трѣвнъ*, *трѣвѣнъ*, *травѣнъ* „мај” (ЈОВАНОВИЋ 1988: 182).

Словенске паралеле: цсл. *трѣвнъ*, *трѣвѣнъ*, буг. дијал. *трáвен*, слн. (*mâli*, *vêliki*) *tráven*, чеш. заст. *traven*, струс. *травѣнъ*, *травнъ*, укр. *трáвень*.

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **travъnъ* (< **trava* „трава”), мека варијанта са суфиксом **-jъ* (MIKLOSICH 1867: 5; HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 44–45; ШАУР 1973: 95; СКОК 3: 494 s.v. *tráva*).

Мотивација: „месец траве” тј. „месец када се стока изгони на пашу” (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 44).³⁵

1.1.16. *цвѣѡннѡ*, -*бѣа* „април”

Српско-хрватске паралеле: *цвѣѡнањ* (*цвиѡнањ*) „мај” (RJA: код једног писца из XVI века), *цвѣѡен* (*цвѣѡнањ*) „април”, *цвѣѡнањ* (*цвијеѡнањ*, *квѣѡен*) „мај” (ЈАНКОВИЋ 1951: 163).

³³ Псл. облик **studentъ* је творбено нејасан. Најчешће се тумачи као првобитни партицип претерита пасива, образован од непознатог исходног глагола. За остала тумачења в. ESJS 895.

³⁴ В. тамо о осталим мотивацијама назива, детаљно HOLYŃSKA-BARANOWA I.c.

³⁵ О осталим мотивацијама назива в. HOLYŃSKA-BARANOWA I.c.

Словенске паралеле: чеш. *květen*, пољ. *kwiecień*, укр. *цвітець*, *квітець*, блр. *квэцень*.

Етимологија: супстантивизовани псл. придев **květnь(jь)* (< **kvěť* „цвет”) (Miklosich 1867: 3; Holyńska-Baranowa 1969: 41–43; Шаур 1973: 95; Скок 1: 281–282 s.v. *cvàsti*; ЭССЯ 13: 165).

Мотивација: „месец цвећа” тј. „месец када цвета разно цвеће и биље” (Holyńska-Baranowa 1969: 43).

Коментар: спичка потврда нема облик карактеристичан за континуанте псл. назива месеци (**цвијеџа^ењ*), већ облик одређеног придева (као *љуџи*), па би се, заједно са буг. *цветник*, слн. *svetičnik* (в. Шаур l.c.), могла сматрати новијим образовањем.

1.1.17. *црвѝџ*, *-ѝџа* „јун”³⁶

Српско-хрватске паралеле: РЈА, Скок немају.

Словенске паралеле: пољ. *czerwiec*, струс. *џрвџџ*, укр. заст. *џервеџ*, блр. дијал. *џервеџ*; са другим суфиксом: чеш. *červen*, стпољ. *czerveń*, *czyrwień*, рус. заст., укр. *џервень*, блр. *џрвень*.

Етимологија: псл. деминутив **џрвњсь*, образован помоћу суфикса *-сь* од **џрвнъ* „црв” (SP 2: 272–273 s.v. *џрвњсь* 2.; ЭССЯ 4: 172–173)³⁷ или псл. придев **џрвнънъ*, супстантивизован помоћу суфикса *-сь* (уз губљење форманта *-н-*) (Holyńska-Baranowa 1969: 101–102)³⁸; остали облици су од псл. **џрвнънъ/-нъ* (Miklosich 1867: 7–9; Holyńska-Baranowa 1969: 46–50; Шаур 1973: 96; ЭССЯ 4: 169 s.v. **џрвнънъ*; SP 2: 273–274 s.v. *џрвнънъ*; ESJS 117 s.v. *џрвень*).³⁹

Мотивација: „месец црва” тј. „месец сакупљања црва за бојење” (Miklosich 1867 l.c.) или „месец када се јављају црви (у воћу итд.)” (Holyńska-Baranowa 1969: 48).⁴⁰

³⁶ Чува се наглашени вокал у наставку генитива, уп. *Рџаџ*, *Рџаџа*, *Крџџѝѝџа*, *-а* (Поповић – Петровић 2009: 76, 86).

³⁷ Суфикс **-сь* се ретко спаја са именичким основама у творби назива особа или ствари значењски повезаних са творбеном основном, нпр. *лирњсь* „време цветања липе; липов мед” ← *липа* (SP 1: 100).

³⁸ Творбена анализа показује да је назив *czerwiec* „јун” дериват од *czerw* „црв” а не пренесен назив *czerwiec* „фарбарски црв”. Ради се у ствари о полифункционалном суфиксу *-сь*, који може имати функцију деминуције (*czerwiec barwierski*) и функцију супстантивизације (месец *czerwiec*) (op. cit. 50).

³⁹ У спичком говору забележен је назив извора *Чрвѝџ*, *Чрвња* (Поповић – Петровић 2009: 90), који је права континуанта псл. **џрвнънъ* (уп. SP 2: 273–274 s.v. *џрвнънъ*, где се наводе апелатив *џрвањ*, *џрвња* „врста црнкасте или црвенкасте земље” и топоним и ороним *Црвањ*, *Црвња* из РЈА).

⁴⁰ О осталим мотивацијама (нпр. „месец црвених плодова”, „време пчелињих ларви”) в. Holyńska-Baranowa l.c.

Коментар: Миклошич је овом називу посветио велику пажњу, заложивши се за његово довођење у везу са називом инсекта *Coccus rosolicus* од којег се добијала црвена боја (Miklosich 1867: 7–9).⁴¹ Даље се њиме позабавила Холињска-Баранова, која констатује да код јужних Словена не постоји изворни назив за овог инсекта. RJA бележи: *црвац* „*sossim*, црв на дрвету као шишка, од кога бива црвена скерлетна боја; потом и ткање те боје”. Ауторка сматра да се ради о преузимању (пољског) назива заједно са робом, о чему би сведочило подударање података наведених у RJA: 8 дубровничких свила, олово, восак и црвац, ове четири ствари да не ндате (1456, MS 475) и дубровачки господи књиге самг писмо и дао, да црвац, олово, свила и восак на новьскы скалы ходеть (1484, MS 529) – са историјском чињеницом да је Пољска извозила у Италију „разне коже и крзна, олово, а пре свега чувени *црвац*”. У словеначком се овај црв зове *škarlatni črvec*, док у бугарском уопште нема назива (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 47). Међутим, на основу архивске грађе Дубровачког архива (*Debita Notariae* и *Diversa Notariae*) историчар И. Воје закључује да се у XV веку црвац довозио у Дубровник из Босне и Србије (да би затим био извезен у Италију), да је био продаван као финални продукт и да је у балканском залеђу био добро познат сложен поступак сушења и прераде црвца (Воје 2008: 103). Горенаведени примери из MS заправо представљају султанову забрану (након турског освајања Новог) да се директно у Дубровник носе четири артикла: олово, свила, восак и црвац (о томе детаљније Воје 2008: 113). У светлу изнетих чињеница спички назив месеца (фонетски и творбено идентичан пољском *czerwiec*) изгледа још загонетније. Његова потпуна усамљеност на јужнословенском терену могла би указивати на то да је у питању архаизам.

1.2. СТРАНИ НАЗИВИ

1.2.1. *аїрїо*, *-їла*⁴²

Српско-хрватске паралеле: *аїрио*, *аїрїла* „април”: Наступи ли мјесец априо, он се често осврће на уљаник Врчевић (РСА); *аїрїл*, *аїрилиј*, *аїрилици* (RJA).

⁴¹ Овај инсект је на терену Украјине, Пољске и Чешке од давнина коришћен за бојење тканина у црвену боју, а у XV и XVI веку био је извозни артикал од великог економског значаја. Његово централно станиште био је слив Одре, Висле и Дњепра, док су у Русији само пољски и украјински колонисти умели да га користе (HOLYŃSKA-BARANOWA 1969: 46–47). Детаљно о овоме в. WALKOWIAK 2012: 98–118.

⁴² У номинативу је о постало од *л*. Без те промене се јавља од XIV века па све до данас, а с том променом се јавља од XVII века (RJA s.v. *априо*).

Словенске паралеле: стсл. април, мак. *април*, буг. *април*, слн. *april*, слч. *april*, рус. *апрель*.

Етимологија: од лат. *aprilis (mēnsis)* „други месец римске године” (Miklosich 1867: 27; Скок 1: 48–49; EPCJ 1: 180; ESJS 50).

1.2.2. *јанувар*

Српско-хрватске паралеле: *јануар*, *јануариј*, *јануарије* (РСА; РЈА).

Словенске паралеле: стсл. *јануарин*, мак. *јануари*, буг. *јануари*, слн. *januar*, слч. *januar*, рус. *январь*.

Етимологија: од лат. *Januarius (mēnsis)* „месец бога Јана” (Скок 1: 754; ESJS 236).

1.2.3. *мѣрач*, *мѣрча* „март”: *Мѣрча* кѣнѣ ил не кѣнѣ, а априла не престѣнѣ.⁴³

Српско-хрватске паралеле: *мѣрач* „март”: Кад Вељача не дажди, Марач добра не мисли Дубровник, НПОсл Вук, Кад веља не вељује, марач не мирује Пољица, *Марач* „први дан марта по календару православне цркве”: Марач се ... и данас сматра у Зети као први дан нове године и најважнија тачка у времену – Неке жене навече Марча избаце суво буниште пред кућом, па нареде дјеци, да га зажде ЦГ, Кућу не ваља мести кад дође и кад пође гост, на млади петак и на марач Зета (РСА), *мѣрач*, *мѣрац*, *мѣраи*, *мѣри* (РЈА).⁴⁴

Словенске паралеле: стсл. *марѣтъ*, мак. *марѣ*, буг. *март*, слн. *marec*, слч. *marec*, пол. *marzec*, рус. *март*.

Етимологија: од лат. *Martius (mēnsis)* „месец бога Марса”, далматоромански лексички остатак, са променом лат. *tj* > *č*, уп. *нејуца* < *nepotia* (Miklosich 1867: 27–28; Скок 2: 375–376 s.v. *m̄arac*; ESJS 456 s.v. *marѣтъ*).

1.2.4. *окѣѣмбар*, *-бра*⁴⁵

Српско-хрватске паралеле: *окѣѣмбар*, *окѣѣвар* (РСА), *окѣѣбар*, *окѣѣмбар*, *окѣѣврије*, *окѣѣмбар*, *окѣѣмврије*, *окѣѣврије*, *окѣѣубар*, *окѣѣбрије*, *окѣѣмбар*, *окѣѣмбрије*, *окѣѣунар* (РЈА; већина потврда је из Даничићевог речника).

⁴³ Уп. из истог извора: *марѣни*, *-ѣ*, *-ѣ* „мартовски”, *марчанѣца* f. „мартовска змија, најопаснија”.

⁴⁴ Облик *мѣрач* посведочен је у Црној Гори, Херцеговини, Котору, Ластви, Бијелују, Дубровнику, Мљету, Приморју, Рабу, Божави (Скок 2: 375). Посведочен је од краја XIV века у документима из Дубровника и Босне (геп. *марѣ*, асс. *марѣтъ*, Даничић 2: 51). Користи га и Његош: *Ка у марчу кад удри вјецишица* (Горски вијенац, стих 666).

⁴⁵ Овај облик посведочен је у XVIII веку у Црмници (Скок 2: 552).

Словенске паралеле: стсл. октобръ, мак. *окѣомври*, буг. *октѡмври*, слн., слч. *október*, рус. *октя́брь*.

Етимологија: од лат. *Octōber (mēnsis)* „осми месец римске године” (Скок 2: 552; ESJS 582).

1.2.5. *сеѣѣмбар*, -бра⁴⁶

Српско-хрватске паралеле: *сеѣѣмбар*, *сеѣѣмбрије*, *сеѣѣмврије*, *сеѣѣбар*: Мјесеца сетевра: пи(ј) млијеко на ште срце, бићеш здрав Црмница, XIX век, *сеѣембар*, *сеѣенбар* (RJA).

Словенске паралеле: стсл. септабръ, мак. *сеѣѣември*, буг. *септѣмври*, слн. *septémbur*, слч. *september*, рус. *сентя́брь*.

Етимологија: од ит. *settembre* (< лат. *september*, асимилацијом *pt* > *tt*) (RJA; Скок 3: 222–223; ESJS 800 s.v. *septębr’ь*).⁴⁷

1.2.6. *фѣмбру(в)а̄р*

Српско-хрватске паралеле: *фѣбрѣ̄р*, *фѣбруариј*, *фѣбр̄ар*, *фѣврѣ̄р*, *фѣвр̄ар*, *фѣрвар*, *фрѣв̄ар* (RJA; већина потврда је из Даничићевог речника).

Словенске паралеле: стсл. фѣврѣ̄рнн, мак. *фѣврѣари*, буг. *фѣврѣ̄ри*, слн. *fēbruar*, слч. *február*, рус. *февра́ль*.

Етимологија: од лат. *Februārius (mēnsis)* „месец очишћења” (Скок 1: 508–509; ESJS 169).⁴⁸

2. Лингвистичка анализа

2.1. У наведеним називима месеци одражене су неке фонетске карактеристике спичког говора.

2.1.1. Самогласник [a^ε], и у дугим и у кратким слоговима, појављује се као континуанта старог полугласа у јакој позицији (Поповић – Петровић 2009: 23): *брѣза^εн*, *врѣјеса^εн*, *ѣрѣда^εн*, *лиѣа^εњ*, *срѣа^εњ*, *црвѣ^εц*; у *мѣра^εч* (< *martius*) рефлектује секундарни полуглас.

2.1.2. Самогласник [ā^o] резултат је лабијализације самогласника [ā] (ор. cit. 24): *јѣнувѣ^oр*, *колѣдѣ^oр*, *лиѣѣѣѣѣ^oд*, ген. *мѣ^oрча*, *фѣмбру(в)а̄^oр*.⁴⁹

2.1.3. Вокал *ѣ* рефлектовао се у дугим слоговима као *ије* (ор. cit. 25): *врѣјеса^εн*.

⁴⁶ Облик употребљавају старији дубровачки и далматински писци (XVII век) под утицајем ит. језика, а јавља се и на Рабу, Цресу (Скок 3: 222–223).

⁴⁷ Италијанизми су и *сеѣѣенбар* (Истра, Кастав), *сеѣѣбар* (ЦГ) (Скок 1.c.).

⁴⁸ Облик *фѣбруар*, посведочен у XIII веку, Скок сматра полулатинизмом код којег је финално *-иј* испуштено према ит. *febraro* и данас нем. *Februar* (Скок 1.c.).

⁴⁹ Ова појава, карактеристична и за говор суседних Мрковића, може бити последица млетачког утицаја (Вуловић 1969: 358, 379).

2.1.4. Глас *в* се у међувокалском окружењу уклања скоро редовно, уп. *йеїроѡча*, у позицији *-ува-*: *чуѡла* [= чувала] (ор. cit. 33), али се у истој позицији умеће у речима *јѡнуѡр*, *фѡмбру(в)ѡр*. Сличну појаву налазимо у мрковићком говору, где се секундарно *в* јавља у интервокалној позицији у суседству лабијализованих вокала (Вуловић 1969: 172, 381).

2.1.5. Гласови *з*, *ѡ* остварују се јотовањем *з*, *с*, уп. *ѡѡѡво*, *йѡѡѡк* (ор. cit. 34): *ѡѡѡн*.

2.1.6. Испред прекидних консонаната често се умеће назални сонант, уп. *ламїис*, *бимбер*, *кумбура* (ор. cit. 37): *окїѡмбар*,⁵⁰ *фѡмбру(в)ѡр*.

2.2. Сви домаћи називи имају прозирну творбену структуру. У морфолошко-творбеном погледу издваја се неколико скупина.

2.2.1. Супстантивизовани придеви образовани суфиксом **-ѡнѡ(јѡ)* (који се мењају по именичкој промени): *брѡзаѡн*, *врїјесаѡн*, *ѡрїдаѡн* поред *лїйѡѡн*, *срїѡѡн*, *йїраѡн*. На први поглед би се могло помислити да се набројани облици међусобно разликују у погледу творбе, будући да прва три имају лик простих придева, образованих помоћу суфикса **-ѡнѡ*, док су потоња три настала од придева на **-ѡнѡ* помоћу суфикса **-јѡ*.⁵¹ У словенским језицима јављају се и једни и други облици: лик простих придева имају нпр. чешки и словеначки називи,⁵² док се у осталим језицима углавном срећу облици са суфиксом **-јѡ*. Иако се међу спичким називима месеци уочавају различити хронолошки слојеви (в. § 3.), ипак би се ова разлика у финалном гласу могла објаснити локалном фонетском појавом: „Знатан је број потврда у којима бележимо *н* место очекиваног *њ*, уп. *Шуѡѡн*, *и-Шуѡѡна*” (Поповић – Петровић 2009: 28, 76).

2.2.2. Супстантивизовани придеви који се мењају по придевској промени⁵³: а) одређени: *љуїїї*, *-ѡѡ*, *ѡѡїїнї*, *-ѡѡ*; б) неодређени: *сїудѡн*, *-ѡѡ*, *ѡѡѡн*, *-ѡѡ* (оба вероватно партиципског порекла, в. нап. 33).

2.2.3. Супстантивизовани присвојни придеви: *ѡѡїѡїїн*, *илїн*, *йеїрѡѡ*.

2.2.4. Именице: *колѡѡр*, *йѡздѡрнїк*, *ѡѡѡѡ*.

2.2.5. Сложенице: *лїсїѡїѡѡ*.

⁵⁰ Или се овде *м* јавља пред *б* према *сеїїембар*, *деѡембар* (Скок 2: 552).

⁵¹ Већина аутора сматра да су облици са суфиксом **-ѡнѡ* примарни, те да су од њих изведени облици са суфиксом **-јѡ* (в. детаљно ПОЛЫՄСКА-BAWANOWA 1969: 91–97; SP 1: 80).

⁵² Шаур сматра да је изворни наставак био мек (**-ѡнѡ*), а да је тамо где је он данас тврдо, дошло до секундарне депалатализације (ŠAUR 2002: 184).

⁵³ „У облицима заменичко-придевске деκлинације обавезни су наставци без ‘покретних’ вокала: Гјд. *-ѡѡ* / *-ѡѡ*” (ор. cit. 40).

3. ХРОНОЛОШКА РАСЛОЈЕНОСТ

3.1. Међу домаћим називима издвајамо оне који су општесловенски (прасловенски) и оне који су настали доцније, а везани су за хришћанство.

3.1.1. ОПШТЕСЛОВЕНСКИ НАЗИВИ

3.1.1.1. Не постоји јединствено мишљење о томе да ли су Словени у периоду пре сеоба имали називе за месеце. По једнима (нпр. Нидерле, Филин), у време словенског јединства није било прецизног разликовања месеци одговарајућих назива. Месеци још нису били временски појмови већ су означавали различите сезоне, везане за одређене природне појаве и пољопривредне послове. Тако је образована серија назива који су, након расељавања Словена (кад су се они нашли на територијама са различитом климом), различито распоређени. У X веку јединствене номенклатуре више није било и тек са појавом римског календара словенски народи добијају постојане називе месеци (Вялкина 1972: 269, 273). Према другима, Словени су од давнина морали имати називе за месеце те њихови аутохтони стари термини нису првобитно били само називи тзв. малих годишњих доба, потпуно независни од лунарног рачунања времена (Moszyński 1967: 146). Напротив, мерење времена (календар) је толико важно за пољопривредне радове да је у епоси, када се време могло мерити само на основу посматрања неба и временских прилика, неопходна била најпрецизнија једнозначност и одређеност одговарајућих назива временских одсека (Шаур 1973: 93–94).

3.1.1.2. Нема потпуне сагласности ни у томе који би то називи припадали најстаријем, прасловенском слоју.

Мошињски предлаже следећи низ назива, са напоменом да је он могао важити само за одређене делове словенског простора (по њему, година је почињала са првим пролећним месецом): *berzъnъ*, *travъnъ*, *květъnъ*, *čъrvъnъ*, *lipъnъ*, *zarevъ*, *rujъnъ*, *pazdernikъ*, *listopadъ*, *grudъnъ*, *prosinъsъ*, *sěčъnъ* (Moszyński 1967: 157). Овоме низу прикључује и називе *izokъ*, *sъrvъnъ*, *versъnъ* и *studъnъ*, као могуће синониме за *čъrvъnъ*, *zarevъ*, *rujъnъ* и *grudъnъ* (op. cit. 154–155).

Шаур се углавном слаже са предложеним избором, али се његова представа не поклапа у потпуности са представом Мошињског. Он издваја 12 првобитних псл. назива месеци: *berzъnъ*, *květъnъ*, *travъnъ*, *čъrvъnъ*, *lipъnъ*, *sъrvъnъ*, *versъnъ*, *rujъnъ*, *listopadъ*, *grudъnъ*, *prosinъsъ*, *sěčъnъ*. Сви остали називи настали су доцније: једни – још увек у псл. периоду, али

касније (као последица табуа)⁵⁴, други – након губитка свести о мотивацији назива, трећи – после примања хришћанства (ШАУР 1973: 100).

Гусев издваја 14 општесловенских назива месеци, на основу којих се може реконструисати њихов псл. облик. Његов избор назива углавном се поклапа са Шауровим, осим што му је придодео *razdernikъ* и *studънь* (по њему, година је почињала са зимским солстицијем): *prosinъсь*, *sěсънь*, *berzънь*, *kvěтънь*⁵⁵, *travънь*, *сьrvънь*, *lipънь*, *сьrрънь*, *rujънь*, *versънь*, *listopadъ*, *razdernikъ*, *grudънь*, *studънь* (ГУСЕВ 1978: 131).

3.1.1.3. У светлу изнетих чињеница – најстаријем, прасловенском слоју неоспорно припадају следећи спички називи: *брѣза^ен*, *йѣрава^н*, *лйѣа^ен*, *с^рѣа^ен*, *ѣрѣда^ен*, *врѣјеса^ен* и *лйс^тойѣ^од*. Облици *сечѣн* (уместо очекиваног **сѣча^ен* или *сйјеча^ен*) и *цвѣйни* (уместо очекиваног **цвѣйје-ѣа^ен*) могли би бити локална преобразовања старог творбеног типа према *сйудѣн* и *лѣйшй*, који се пак, заједно са *ѣаздѣрник* и *црвѣц*, у литератури сматрају млађим облицима.

3.1.2. Називи везани за хришћанство

3.1.2.1. Констатујући да се словенска народна лексика која се тиче назива месеци непрестано стварала, Мошињски наводи низ назива насталих релативно скоро код балканских и карпатских Словена, који се делом односе на црквене празнике, а делом на човекова занимања и природне појаве (MOSZYŃSKI 1967: 156). То наслојавање лексичких креација одражено је већ код Миклошича, где се у групи назива који се односе на обичаје и празнике (V) налазе бројне номенклатуре настале према хришћанским празницима, поред малог броја назива везаних за народне или предхришћанске светковине, при чему је јасно да је тај тип назива нестајао услед христијанизације (GEREMEK 1976: 153–154).

3.1.2.1. Сличну ситуацију запажамо и у спичким називима месеци. Наспрам три назива образована према хришћанским празницима који падају датог месеца: *ѣѣѣрѣв*, *илѣн*, *ѣосѣоѣѣн*, постоји само један у којем је сачуван траг старих словенских веровања, али у преосмишљеном виду: *колѣдѣ^ор*.

⁵⁴ Месец је за Словене био интервал од једног младог месеца до другог. Како 12 таквих интервала траје 355 дана, а астрономска година је за 10 дана дужа, приближно сваке треће године требало је уметнути један додатни месец. Пошто је код Словена година почињала у пролеће, аутор сматра да је тај месец уметан као последњи зимски месец (op. cit. 93). Изворно име 13. месеца није познато. Био је то месец страха, ако на крају *сечња* још није дошло пролеће, ако је била ниска температура, а вегетација се још није развила. Уместо несачуваног изворног назива могло се појавити више других, нпр. *сухъ*, *ѣнор*, *луты* – сви према неповољним атмосферским приликама, па је и њихова мотивација везана за табу (ŠAUR 2002: 184).

⁵⁵ У оригиналу погрешно стоји *свѣтънь* (ГУСЕВ 1978: 131).

3.2. С примањем хришћанства ушли су у употребу називи латинског порекла, који су посведочени већ у најстаријим писаним споменицима. Тако су, поред исконских словенских назива, Словенима већ у најранијем периоду били познати и грчко-латински, који су продирали путем преводне књижевности, заједно са називима црквених празника. Грчко-латински називи, иако немотивисани, имали су прецизне временске границе па су били подеснији за употребу (Вялкина 1972: 275–276). Црквени месецослов односио је победу у писаном језику, али су се словенски називи чували у живом, говорном језику.

3.2.1. Ову чињеницу поткрепљује и говор Спича, у којем две трећине назива месеци чине домаће речи, а свега једну трећину стране. Али као и код домаћих речи, и код позајмљеница се запажа хронолошка раслојеност, с тим што се међу њима уочавају чак три хронолошка слоја: а) далмато-романски језички остаци: *м̃ара^еч*; б) латинизми: *а̃йр̃и̃о*, *ј̃анува̃р*, *ок̃и̃џмбар*, *ф̃ѐмбру(в)а̃р*; в) италијанизми: *се̃т̃ѐмбар*.

4. ОДНОС ПРЕМА ДРУГИМ СИСТЕМИМА

4.1. „Стари људи у Спичу, кад је писменост била мала а штампа (календари) сасвим ријетка, имали су „свој календар” са народним (старо-словенским) називима, често руком преписиваним из „Вјечитих календара”. ... Имена мјесеца су нека комбинација старих словенских назива и народних прихваћених од Хрвата. Код Срба су више у употреби европски називи мјесеца, сем што се увијек каже *й̃е̃т̃ров*, *илин* и сл.” (Новаковић 1997: 26–27).

Осврнућемо се на изнете констатације.

4.1.1. Ако су стари словенски називи преписивани из „Вечитих календара”, треба установити какви су били ти календари. Код Срба је ситуација била следећа: „У писаним споменицима из прошлости ова [народна] имена такође су ретка, али се ипак могу наћи у по гдекојој црквеној књизи, минеју, календару. ... Из рукописних дела ова имена прешла су и у најстарије наше штампане календаре, који их објављиваху поред латинских, али они нису успели да их толико популаризују да би истиснула из употребе општа имена, па чак ни да постану свима позната” (Јанковић 1951: 162–163)⁵⁶. И код Хрвата су народни називи у

⁵⁶ „За сваки месец у години постоји више народних назива, али и по селима се у данашње време углавном чују општа имена, а српска само изузетно, махом уз неке пословице или уобичајене речи” (I.c.).

најранијем периоду били слабо потврђени, будући да су од XII до XVI века у хрватским писаним споменицима коришћени латински називи. Ситуација се мења у XVII веку, од када практично почиње популаризација и пропагирање домаћих назива, између осталог и путем разних врста календара који управо тада улазе у широку употребу (РОДИЉЕК 1999: 217).

4.1.2. Тврдња да су Спичани преузели народне називе од Хрвата проблематизује се тиме што је само половина спичких назива заједничка са хрватским (књижевним) називима: *сијечањ*, *йџравањ*, *лиџањ*, *срџањ*, *лиџџоџад*, *сџудени*, а то су уједно стари словенски називи. С друге стране, недостају управо називи карактеристични за хрватски језик: *вељача*, *оџујак*, *свибањ*, *коловоз*, *рујан*, *йросинац* (в. Табелу 1). Овде ваља подсетити да су у XVIII веку у Хрватској паралелно постојала два скупа домаћих назива: штокавски (са терена Славоније) и кајкавски (централна Хрватска са средиштем у Загребу). Из славонске књижевности домаћи називи месеци прешли су у хрватски књижевни језик у доба илирског покрета. Пропагирао их је Људевит Гај у гласилима „Даница илирска” и „Новине илирске”. У другом броју „Данице” из 1837. године објавио је уводни текст „Илирска дванајст мјесецах имена” у којем је истакао супериорност старијег слоја штокавских назива. Данашњи систем назива усталио се половином XIX века (МАРЕТИЋ 1897: 241–242; РОДИЉЕК 1999: 218–220).

4.1.3. Исти је однос спичког називља према систему назива у српском књижевном језику – само половина назива је заједничка са српским књижевним називима: *јануар*, *фебруар*, *марџ*, *аџрил*, *сџџембар*, *оџџобар*, а недостају: *мај*, *јун*, *јул*, *авџуст*, *новембар*, *децембар*.

4.2. Пада у очи чињеница, на коју је скренуо пажњу већ Д. Петровић (ПОПОВИЋ – ПЕТРОВИЋ 2009: 44), да је спички систем назива, и то оних најстаријих, најближи називима у украјинском и пољском књижевном језику (в. Табелу 1).

Овде, међутим, треба имати у виду још једну чињеницу, а то је да су називи који постоје у савременим словенским књижевним језицима пре свега одраз књижевне норме. Чак и у оним језицима који користе народне хронониме као стандардне (украјински, чешки, хрватски, белоруски, пољски) – они су били уведени вештачки, будући да су се и у тим језицима употребљавали грчко-латински називи (ВЈЛКИНА 1972: 279). Из тога следи да фрапантна сличност спичких назива са пољским и украјинским називима заправо није релевантна – украјински систем,

на пример, обличен је тек 30-их година XX века (в. детаљно HOŁYŃSKA-BARANOWA 1969: 108–117).

	С п и ч	х р в а т с к и	у к р а ј и н с к и	п о љ с к и
I	сечѐн	сијечањ	січень	styczeń
II	љѹтї	вељача	лютий	luty
III	брѣза ^н	ожујак	березень	marzec
IV	цвѣтнї	травањ	квітень	kwiecień
V	травањ	свибањ	травень	maj
VI	црвѣ ^ц	липањ	червень	czerwiec
VII	лїпа ^њ	српањ	липень	lipiec
VIII	српа ^њ	коловоз	серпень	sierpień
IX	врїјеса ^н (грѹда ^н)	рујан	вересень	wrzesień
X	паздѣрнїк	листопад	жовтень	październik
XI	лїстопа ^д	студени	листопад	listopad
XII	студѐн	просинац	грудень	grudzień

Табела 1

4.3. Спички систем назива месеци најбоље ћемо објаснити поређењем са називима месеци у језички и географски блиским говорима.

4.3.1. На првом месту је суседни, мрковићки говор, у којем називи месеци представљају „чудну мјешавину” (Вуловић 1969: 355). Поред оних који се јављају и у Спичу, ту су још: *мамий̄ровѣ^{ац}*,⁵⁷ *їр̄ви*, *др̄ѹѹѹи*, *їр̄ѣћи јѣсени*⁵⁸ и *мјѣсец кр̄а^оїѣ^{ак}* (*кр̄а^оїки*)⁵⁹ (в. Табелу 2). Запажамо да се чак и у два суседна говора један исти назив односи на различите месеце (нпр. *сечѐн* „јануар” према *сечѣ^ањ* „фебруар”).⁶⁰

⁵⁷ Творбену (императивна сложеница) а донекле и семантичку паралелу овом називу представља потврда из околине Пирота *љжїӣправа* „април”. Назив је настао зато „што је трава тог месеца врло слаба, те само измами (превари, слаже) стоку, да је једе, а нема је довољно за најест. Стока пак, која окуси траве неће више да једе суве хране” (Ђорђевић 1899: 77). Назив је распрострањен и у буг. дијалектима (в. Заимов 1954: 118).

⁵⁸ Вујовић објашњава да ови називи представљају калк према албанском, цитирајући дело: J. Pisko, *Kurzgefasstes Handbuch der nordalbanesischen Sprache*, Wien 1896, 17 (I.c.). Албанске потврде забележио је већ Миклошич: алб. тоск. *vješte* (јесен) *e pare*, *e dıte*, *e trete* „септембар, октобар, новембар” (Miklosich 1867: 26).

⁵⁹ Уп. каш. *krótk' i ksąžęc* „фебруар”, забележено само у области Пуцк у северозападној Пољској, које представља калк према холандском *het kort mandeken* (Холанђани су у тој области радили на утврђивању обале) (ŚLUPSKI 1997: 197).

⁶⁰ О томе детаљније в. Јанковић 1951: 168; Moszyński 1967: 147; Гусев 1978: 135, 136, 139–140.

	С п и ч	М р к о в и ћ и
I	коледā ^р јанувā ^р сечѐн	колѐдар (колѐде ^р)
II	љўтї фѐмбру(в)ā ^р	сечѐ ^а њ
III	мāра ^ч брѐза ^н	мāре ^ч
IV	цвѐтнї априо	мамитровѐ ^ц априо
V	травањ	мāј
VI	петрѐв црвā ^ц	Петрѐв
VII	илин лїпа ^њ	Илин
VIII	срѓпа ^њ госпођин	
IX	врїјеса ^н грўда ^н сетѐмбар	прѓви јѐсени
X	паздѐрнїк октѐмбар	дрўги јѐсени
XI	лїстопā ^д	трѐћи јѐсени
XII	студѐн	мјѐсец кра ^ѐ те ^а к (кра ^ѐ тки)

Табела 2

4.3.2. Овакви „комбиновани” системи, састављени од домаћих и страних назива, карактеристични су и за територију Далмације (Рориџек 1999: 220). Упоредићемо спичке називе са називима месеци у неколико чакавских говора, користећи податке из: Рориџек 1999 I.c. (в. Табелу 3).

4.3.3. Сличну ситуацију запажамо и у македонским говорима. Тако, на пример, на острву Ахил на Преспанском језеру забележен је следећи низ: *коложеѐ, сечко, марїѐ, аїрил, мај, црвеник, жейїар, авѓус, рујан, миїпроф, лисїѐоїаїѐ, нукул*, а у Њевђелијској Кази: *коложеѐ, сечко, марїѐа, аїрил, црещар, жейївар, биљар, їабражденски, буѓурајчин (ѓруздубер), миїпровски (касим), лисїѐоїад, ѓулемјуїѐ месец (буѓикјѓв)* (Илиѓ 1969: 229, 230).

4.3.4. Када упоредимо све наведене системе, видимо да се сви они своде на један исти модел – мешавину (комбинацију) три врсте, односно слоја назива:

	С п и ч	К а с т а в у Истри	П о љ и ц а	П о д г о р а	В р б н и к на Крку
I	сечѣн јанува ^о р коледѣ ^о р	антоњски месец антоншѣак	сичањ	сичањ	просинец
II	фѣмбру(в)ѣ ^о р љѹти	сечањ	вељача	вељача	сичењ
III	мѣра ^ч брѣза ^ч н	марч марач	марач		мареч
IV	апрѣо цвѣтнѣи	апрљ	април травањ	травањ	априј
V	травањ (кат.)	мај	мај	свибањ	мај
VI	петрѣв црва ^ч ц	ивањски	јун зуњ		антонски ивански петровски
VII	илин лѣпа ^ч њ	јаковајски	српањ луј	сарпањ илиншѣак илиншњак	менда- лински
VIII	госпоѣин српа ^ч њ	агуст стоморински	агуст	господиншѣак коловоз	агуст
IX	сетѣмбар грѹда ^ч н врѣјеса ^ч н	михојски		рујан	михојски
X	октѣмбар паздѣрнѣк	лучински	листопад отонбар		сисвети
XI	лѣстопѣ ^о д	мратински катарински	студени	студени	катаринина
XII	студѣн	божиѣни месец божиѣњак	просинац деценбар	просинац	божиѣ

Табела 3

1) континуанте прасловенских назива (мрк. *сечѣ^ањ*; чак. *сичањ*, *ѣтравањ*, *с(а)рѣањ*, *лисѣоѣад*; мак. *сечко*, *лисѣоѣад* итд.);

2) домаћи називи образовани након досељења Словена на нове територије, који се делом односе на човекова занимања и природне појаве (мрк. *мамиѣровѣ^ац*; чак. *свибањ*; мак. *црвеник*, *жѣѣ(в)ар*, *црешар*, *биљар* итд.), али већином на црквене празнике (мрк. *ѣѣѣров*, *илин*; чак. *аниѣонѣѣак*, *ивањски*, *михојски*, *лучински*, *мраѣински*, *каѣтарински*, *илинѣѣак*, *ѣосѣодинѣѣак*, *ѣѣѣровски*; мак. *миѣѣроф*, *никул*, *ѣрабра-жденски*, *буѣурајчин* итд.);

3) грчко-латинске позајмљенице (мрк. *мѣре^ач*, *аѣѣрио*, *мѣј*; чак. *мар(а)ч*, *аѣѣрљ*, *аѣѣриј*, *аѣѣрил*, *мај*, *јун*, *зуњ*, *луј*, *аѣѣусѣи*, *оѣѣонбар*, *деценбар*; мак. *марѣи(а)*, *аѣѣрил*, *мај*, *авѣѣус* итд.).

5. Шта је заједничко свим овим говорима? Најпре то да су смештени на јужној периферији словенске територије, а затим – што проистиче из њиховог периферног положаја – да су архаични.

5.1. Ево како описује чакавске говоре В. Бориш: „Хрватски чакавски дијалекат, један од периферних словенских дијалеката, издваја се знатном архаичношћу, не само међу осталим хрватским и српским дијалектима, него и међу словенским уопште. Чакавска лексика садржи значајан број старих лексема, које често не припадају ни савременом ни историјском лексичком фонду осталих српско-хрватских дијалеката. Неретко одговарајуће лексеме постоје само у другим словенским језицима, понекад тек на словенским просторима веома удаљеним од чакавског терена” (BORYŠ 1999: 7).

5.2. Слично се изјашњава о мрковићком говору Л. Вујовић: „Мрковићки дијалекат, најархаичнији црногорски говор, представља периферијску дијалекатску оазу чије су везе са нашим говорима биле мале још у току средњег вијека” (Вуловић 1969: 377). Аутор се посебно осврће на речник мрковићког говора јер он „заслужује посебну пажњу. У њему има око 30 лексичких архаизама, већином познатих нашим јужним говорима, али нема ниједног локалног говора који их је све тако очувао као мрковићки. Неки од тих архаизама су познати само овом говору. ... Затим долазе архаизми познати већином у црногорским и херцеговачким говорима, као и у дубровачком говору. ... Приличан број ријечи романског поријекла свједочи да су Мрковићи били под утицајем стародалматске, венецијанске и талијанске лексике” (ор. cit. 80).

5.3. Ако би се ове констатације донекле могле применити и на говор Спича, који показује низ заједничких фонетских, морфолошких, синтаксичких и лексичких карактеристика са мрковићким говором (в. ор. cit. 357–363), онда би се можда смело претпоставити да су лексеме *љуџи*, *брезан*, *црвац*, *вријесан* и *џаздерник* (сасвим непознате или веома слабо потврђене на српско-хрватском језичком простору) – (пра)словенски архаизми сачувани у овом говору.⁶¹

⁶¹ Паралелу налазимо у тајном говору смилевских печалбара (околина Битоља) који ангажује пун регистар старих словенских и новијих народних назива месеци: *коложез*, *сечко*, *лејник*, *шревник*, *чарешар*, *сенокос*, *жејтвар*, *џрмлив*, *џроздобер*, *лисићојад*, *сијуден*, *снежник* (уп. Илић 1969: 232), међу којима је назив *сијуден* једина потврда ове лексеме на македонском тлу (ор. cit. 233).

ЛИТЕРАТУРА

- Воје, Игнациј. Прилог трговини црвцем (chermesium) у средњовековном Дубровнику, *Историјски часопис* LVI (2008): 101–116.
- Вуловић, Лука. Мрковићки дијалекат. *Српски дијалектолошки зборник* XVIII (1969): 73–399.
- Вялкина, Людмила Васильевна. Славянские названия месяцев, *Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования* 1970 (1972): 265–279.
- Гусев, Виктор Евгеньевич. О реконструкции праславянского календаря (к проблеме этногенеза славян). *Советская этнография* 6 (1978): 132–143.
- Даничић: Ђуро Даничић. *Рјечник из књижевних сјарина српских* I–III. Београд, 1863–1864. Београд: Вук Караџић, 1975.
- Ђорђевић, Тихомир. Народна имена месеци. *Караџић* 1899/1 (1899): 77–78.
- ЕСУМ: *Етимологічний словник української мови* (ред. О. С. Мельничук), 1–. Київ: Наукова думка, 1982–.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков*. Праславянский лексический фонд (ред. О. Н. Трубачев – А. Ф. Журавлев), 1–. Москва: Наука, 1974–.
- Заимов, Йордан. Българските народни имена на месеците. *Известия на Института за български език* 3 (1954): 101–147.
- Илић, Војислав И. Словенски, народни називи месеци на македонском језичком подручју. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду* XII/1 (1969): 221–243.
- Јанковић, Ненад Ђ. *Асирономија у предањима, обичајима и умотворинама Срба* (Српски етнографски зборник LXIII, Живот и обичаји народни, књ. 28), 1951.
- Јовановић, Гордана. Народни називи месеци у Срба. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 17/1 (1988): 181–192.
- Китанова, Марија. Названията на месеците декември и јануари в българските говори. *Българска реч* 1 (2) (1995): 32–34.
- Новаковић, Раде. *Сјич. Носрпцијум. Нехај, Сушоморе, Чањ. Историјски и етнографски ирилози*. Београд: Alter, 1997.
- Петлева, Ирина Петровна. Этимологические заметки по славянской лексике. X (слав. *Гитъ). *Этимология* 1979 (1981): 42–50.
- Поповић, Момчило, Драгољуб Петровић. О говору Спича. Грађа. *Српски дијалектолошки зборник* LVI (2009): 1–275.
- РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–. Београд: САНУ – Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- СД: *Славянские древности*. Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого, 1–5. Москва: Международные отношения, 1995–2012.
- Станинова, Любовь Владимировна. *Народные названия месяцев в русском языке (структурно-семантический аспект)* : автореф. дис. канд. филол. наук. Иваново, 2007.
- Узнова, Елена. Названия на месеците в българската писмена традиција. Кирил Цанков (ур.). *Ономастично и етнолингвистично пространство на езика*: в чест на проф. Николай П. Ковачев. Велико Търново: ИК „Знак ’94“, 1996, 33–34.
- Шаур, Владимир. К вопросу о реконструкции праславянских названий месяцев. *Этимология* 1971 (1973): 93–101.
- *
- ВАВИЋ, Stjepan. Etimologija hrvatskih naziva za mjesece. Renate Lachmann et. al. (Hrsg.). *Togli chole Mestrò. Gedenkschrift für Reinhold Olesch*. Köln – Wien: Böhlau Verlag, 1990, 227–241.
- ВОШЕНЕК, Anna. Nazwy miesięcy zimowych w chorwackim i polskim języku literackim. *Studenckie Zeszyty Naukowe Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ*. Numer specjalny 2012 (2012): 5–34.

- BOREJSZO, Maria. Staropolskie nazwy miesięcy. *Slavia Occidentalis* 46/47 (1991): 19–32.
- BORYŚ, Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- BORYŚ, Wiesław. *Prefiksacja imienna w językach słowiańskich* (Monografie slawistyczne 32). Wrocław etc.: Wydawnictwo PAN, 1975.
- BORYŚ, Wiesław. *Czakawskie studia leksykalne* (Język na Pograniczach 21). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1999.
- CZERNIAKOWSKA, Ewa. Kaszubskie nazwy miesięcy w słownikach K. C. Mrongowiusza. *Slavia Occidentalis* 44 (1987): 13–18.
- ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (red. Eva Havlová), 1–. Praha: Academia, 1989–.
- ERBEN, Karel Jaromír. Jména měsíců slovanská vůbec a česká zvláště. *Časopis českého musea* 23/1 (1849): 133–176.
- GEREMEK, Bronisław. Słowiańskie nazwy miesięcy: między folklorem a historią. Stefan K. Kuczyński et al. (ed.). *Cultus et cognito: Studia z dziejów średniowiecznej kultury*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976, 151–160.
- GOŁĘBIOWSKA, Teresa. Nazwy miesięcy w gwarach polskich. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CXIV. Prace Językoznawcze*, z. 15 (1965): 177–189.
- GREGOR, Ferenc. Novšie údaje k dejinám slovenských názvov mesiacov. *Slovenská reč*, roč. 54, č. 4 (1989): 215–223.
- GVOZDANOVIĆ, Jadranka. Remarks on Less Clear Etymologies of the Names of the Months in Czech. Petr Nejedlý et al. (red.). *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2005, 95–104.
- HOLYŃSKA-BARANOWA, Tatiana. *Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim* (Prace Językoznawcze, Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk; 51). Wrocław etc., 1969.
- JAGIĆ, Vatroslav. Novija djela Miklošičeva. *Rad JAZU V* (1868): 209–229.
- KEBER, Janez. O slovenskih imenih mesecev. *Družinska pratika* 1995 (1994): 36–42.
- MAJTÁN, Milan. Slovenské názvy mesiacov. *Kultúra slova*, roč. 4, č. 5 (1970): 156–158.
- MARETIĆ, Tomislav. Narodna imena mjesecima. *Nastavni vjesnik* 5 (1897): 241–253.
- MARETIĆ, Tomislav. Narodna imena mjeseci. *Bošković. Kalendar Hrvatskoga prirodoslovnoga društva za 1920* (1919).
- MATIĆ, Tomo. Hrvatska narodna imena mjeseci. *Hrvatski jezik I/1* (1938–1939): 13–16.
- MIKHAILOV, Nikolai. *Früchslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)* (Studies in Slavic and General Linguistics; 26), Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998.
- MIKHAILOV, Nikolai. Edition der Handschrift mit slowenischen Monatsnamen (1466) aus Škofja Loka. A. A. Вигасин и др. (ур.). *Поетика. История литературы. Лингвистика*. Сборник к 70-летию Вячеслава Всеволодовича Иванова. Москва: ОГИ, 1999, 619–625.
- MIKLOSICH, Franz. *Die slavischen Monatsnamen*. Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, Bd. 17 (1867): 1–32.
- MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian*, t. 2, cz. 1. Warszawa: Książka i Wiedza, 1967².
- MS: *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, ed. F. Miklosich. Wien, 1858.
- NAMETAČ, Alija. Narodni nazivi mjeseci u Bosni i Hercegovini. *Jezičnik* 10 (1962–1963): 83–86.
- OBREŃSKA-JABŁOŃSKA, Antonina. Czy nieznanne polskie nazwy miesięcy?. *Slavia Occidentalis* 20/2 (1960): 109–113.
- PALKOVIĆ, Konstantín. O slovenských názvoch mesiacov. *Jazykovedné štúdie XII. Peciarov zborník* (1974): 241–246.

- POPIOLEK, Barbara. Rodzime nazwy miesięcy w języku chorwackim i serbskim. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 35 (1999): 215–228.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1–23. Zagreb: JAZU, 1880–1976.
- SEKULIĆ, Ante. Naša narodna imena mjeseci. *Jezik* 10 (1962–1963): 155–156.
- SIGALOW, Paweł, Michał ŁESIŃ. T. Hołyńska-Baranowa, *Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim*. Wrocław 1969, s. 174. *Slavia Orientalis* XIX/1 (1970): 95–97.
- SKOK: Petar Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–4. Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SLUŠPSKI, Annemarie. Kašubische Monatsnamen. *Anzeiger für slavische Philologie* XXV (1977): 187–204.
- SP: *Słownik prasłowiański* (red. Franciszek Sławski), 1–. Wrocław etc.: Wydawnictwo PAN, 1974–.
- СПАHO, Fehim. Naši narodni nazivi mjeseci u turskim kalendarima iz sedamnaestog vijeka. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 42, sv. II (1930): 185–204.
- STABEJ, Jože. Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa slovenskih imen za mesece. *Loški razgledi* 13 (1966): 72–86.
- STABEJ, Jože. Die slowenischen Monatsnamen. Historisch-sprachwissenschaftliche Übersicht. *Zeitschrift für slavische Philologie* XXXVI/1 (1971): 108–129.
- STRAŠEK, Milan. Tude riječi za imena mjeseci u starim hrvatskim i srpskim ispravama. *Nastavni vjesnik* 39 (1931): 164–166.
- ŠAUR, Vladimír. Které názvy měsíců jsou již praslovanské. Jerzy Rusek et al. (red.). *Dzieje Słowian w świetle leksyki*. Pamięci Profesora Franciszka Sławskiego. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2002, 183–186.
- ŠAUR, Vladimír. Relativní stáří českých jmen kalendářních měsíců. Petr Nejedlý et al. (red.). *Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2005, 351–353.
- WALKOWIAK, Anna. *Brocz i czerwiec*. O językowych śladach wykorzystywania czerwonych barwników do tkanin przez dawnych Słowian. *Studenckie Zeszyty Naukowe Instytutu Filologii Słowiańskiej UJ*. Numer specjalny 2012 (2012): 83–121.

Marta Bjeletić

DIE SLAVISCHEN MONATSNAMEN
(VON MIKLOSICH BIS ZU SPIČ)

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird zunächst eine knappe Forschungsgeschichte über die slavischen Monatsnamen dargelegt, von Miklosichs grundlegenden Studie aus dem Jahre 1867 bis heute. Danach werden 23 im seit kurzem (2009) erschienenen Wörterbuch der Mundart von Spič, eines Gebiets im montenegrinischen Küstenland, belegte Monatsnamen vom Standpunkt ihrer Etymologie, Lautgestalt und Bildungsweise her betrachtet. Besondere Aufmerksamkeit gilt ihrer chronologischen Schichtung, sowohl der einheimischen Bezeichnungen (ur- und gemeinslavischen, mit dem Christentum verbundenen), als auch der Lehnnamen (aus dem Dalmatoromanischen, Mittellatäin, Italienischen). Danach wird das Monatsnamensystem von Spič mit jenen der slavischen Schriftsprachen (Kroatisch, Ukrainisch, Polnisch) verglichen sowohl mit den „gemischten“ Systemen, wie sie für die benachbarte Mundart von Mrkovići und einige čakavischen und mazedonischen Mundarten charakteristisch

